

Lázár Tekla

MÓKUSAKROBATÁK

SELYEM ZSUZSA: *MOSZKVÁBAN ESIK. EGY KITELEPÍTÉS
TÖRTÉNETE.* BUDAPEST, JELENKOR KIADÓ, 2016.

Felhívja valaki a jereváni rádiót: kérem szépen, meg tudják mondani, miért sétál Ana Pauker esernyővel Bukarest utcáin, amikor hét ágra süt a nap? Hogyne, kérem, mert Moszkvában esik.

Hogyan lehetne a legegyszerűbben elmagyarázni, milyen mértékben van köze ennek a viccnek a Selyem Zsuzsa könyvéhez, azon kívül, hogy szerepel benne a címadó mondat? Erről egy másik könyvet lehetne írni. Most csak annyit, hogy a „jereváni rádió” egyenes utalás arra, éppen hol is tartunk az időben, amikor a könyvbeli történet, a kitelepítés játszódik. Ma már Jereván nem a Szovjetunió része, nincs is Szovjetunió. Anna Pauker sem sétál Bukarest utcáin, egyébként talán már arról a sétáról sem érkezett haza, mert olyan idők voltak, amikor senki sem érezhette biztonságban magát, ki ezért, ki azért nem. Hiába volt jóban valaki a miniszterekkel, vacsorázhatott vidáman velük, megtörténhetett, hogy már másnap hajnalban érte jönnek, és elviszik a fekete autóval. Persze az is megtörténhetett, hogy pont valamelyik miniszterrel került egy cellába. Lehetett valaki a legutolsó porcikájáig mély meggyőződésű kommunista, mások, akik még mélyebb meggyőződéssel rendelkeztek, avagy még csak meggyőződésük sem volt, börtönbe juttatták, vagy egyik percről a másikra halálba küldték. Felfordult a világ, nem kérdéses.

Ebben a felfordult világban nehéz követni az eseményeket. Selyem Zsuzsa nagy ötlete, hogy a könyv fejezeteit nem emberek mesélik el, illetve nemcsak emberek, hanem állatok is, illetve egy fenyőfa a legvégét. Másik ötlete, hogy ezek a fejezetek egymásra rájátszva, egymást kiegészítve mondják el a kitelepítés történetét, sokszor egymástól eltérő megvilágításban, másképp – illetve mindig másképp. A történetnek, a kitelepítés tágan vett, messziről induló, messzire érkező történetének (az évszámokat tekintve több mint kétszáz év) a tanút hallgatjuk, így az egész regény (annak me-

rem nevezni) egy izgalmas és zaklatott bírósági tárgyaláshoz hasonlít, amelyben végül nem születik ítélet, a könyv véget ér, mielőtt az ítéletet bárki kihirdetné.

Moszkváról még annyit, hogy egy budapesti epizódon kívül Romániában játszódnak a fejezetek, Dálnokon, Sepsiszentgyörgyön, Marosvásárhelyen, Dobrudzsában, bár a családtagok révén a fényes nagyvilág is megjelenik, akár egy fájdalmas, megkopott illúzió. A kitelepítés tulajdonképpeni epizódja csak a negyedik fejezetben kerül szóba, és még később lesz elbeszélve. Miközben Beczásy István, a történet főszereplője már az első három fejezetben megjelenik, de csak a negyedikben tudjuk meg, hogy ő a könyv szerzőjének nagyapja, aki az unoka magnójába meséli el az életét, a tényekre szorítkozva. Kevés egyéb dolog érdekelte egész életében: csak a lelkiismeretesen, a legjobb tudásával elvégzett munka, a gazdálkodás, a mérnöki pontossággal, alapos tudományossággal, askétikus szorgalommal végzett agrármunka számított. A kitelepítésből is az a legfontosabb emléke, hogy miként teremtett virágzó gazdaságot a dobрудzsai lágerben. Beczásy István 1945 előtt több száz holdon gazdálkodott dálnoki birtokán, 1949-ben elvették mindenét, családotul kényszerlakhelyre költöztették, és csak 1962-ben szabadulhatott.

A nagyapa azonban nem egyedüli főszereplője ennek a könyvnek. Ott van még a könyv szerzője, aki a lejegyzés koncepcióján és stílusán keresztül teremt meg a memoáron túllépő, összetettebb műfaji szintre jutó művét. A kilencéves Beczásy Liliann a könyv harmadik főszereplője. Az ő látomása mintha a könyv valódi történetét mesélné el: „... látta anyját combig vízben rizst vágni, látta apját agyonverve a Szekuritátén, látta, ahogy apja 81 évesen, szálegyenesen kísétál az utcára 1989 decemberében a forradalomban... és látta, hogy minden tele van örömmel és fájdalommal.” Ezt a látomást az első fejezet végén találjuk, erre felel a zárófejezet látomásossága: ezúttal a halálra készülő, vaksággal küszködő Beczásy Istvánnak a mókusok cirkuszi artistákként játsszák el a történet visszafelé forgatott filmjét.

1995-ben jelent meg Beczásy István *Bekerített élet* című önéletírása, ezenkívül a sepsiszentgyörgyi helyi lapban Beczásy Tánjával megjelent interjú erősít rá a magnófelvétel dokumentum-jellegére. De a könyv valójában a „néma” tanúk beszámolóira támaszkodik. A tizenegy történetből négyet mesélnek el „humánok”, a többi: állatok és egy növény, a dálnoki kertben álló hemlokfenyő meséje. A non-humanoidok humora fergeteges, mert az ő humoruk az emberi humorral interferáló humor, és az interferáló hullámok hol katarktikus mélységekbe taszítanak, hol ijesztő magasságokba

emelnek. A házőrző kutya tragikus elbeszélő, fájdalma szent. A légy lenézően beszél az emberekről, akik csak síkban képesek mindent látni egyszerű szemükkel. A feketerigó a fákat gyilkoló embert látja, a macska az atombomba kapcsán földtörténeti katasztrófáról beszél. A poloska a kis híján halálra vert Beczásyban is a táplálékot látja. Mintha az egész elbeszélés egy nagy gyomor volna, amely hol éhes, hol jóllakott. De bármi is történjen, a lét étlapján még sokáig megmaradnak a legízesebb fogások. „Hát jó, vegyétek és egyétek, ez az én testem. Veszik és eszik is, rágásuk számomra üvöltés: EDES VOLT AZ ÉLET!”

Amikor a hatalom mérhetetlen, az emberi létezés nem tragikus. Tragédia csak ott van, ahol van személyes felelősség és személyes büntudat. Az áldozat nem humanoid lény. A nem-humanoid elbeszélők maguk közül valókról mesélnek.

A jereváni rádiós vicc mégis vissza tud hozni valamit a tragédia „humanitásából”. Ennek a viccnek van humora.

A humor, a természet, a non-humanoid világ közelsége, megszólalása reménnyel tölti fel az elbeszélést. A könyvbeli eső visszatérő díszlete a történetnek, leginkább nyomasztó, de ugyanakkor életet is ad. „Mert, még ha esik is az eső, élni jó.” Mindig előbújik valahonnan a remény. Beczásy István felesége, Zilina Blum, Beczásyért egy egyetemi katedrát otthagya, Prágából jött Erdélybe, ahol Juci lett belőle, rizst aratott, csirkét etetett, miközben hat nyelven beszélt és olvasott. Zina szerint Pista „mindenbe beleszeret, a jó összetételes talajba, a bőven termő lencsébe, annak a magnéziumtartalmába, a vetőgépbbe, a gyomláló lányokba mind, a télen hozzánk sündörgő macskákba, ilyen ő, erotikusan közlekedik a világgal”.

A történetek kibillentik életükből saját szereplőiket is, meg egymást is, legalábbis folyton ilyesmivel próbálkoznak. De az igazi akrobaták soha nem esnek le a kifeszített kötélről, mérlegként maguk előtt tartott rúdjaikkal megkapóan egyensúlyoznak. Az igazi akrobaták bármikor lezuhanhatnak, de közben kockázatos mutatványuk mégiscsak játék, és a játékban a humanoid és a non-humanoid világ is benne van.